

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL O'QISH
KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI****Elamanova Dildora**

Alfraganus University Pedagogika

Fakulteti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi BT-23-2-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Mustaqil o'qish nafaqat bilim olishning muhim vositasi, balki shaxsiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada o'quvchilarning yosh xususiyatlari, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, tanlangan matnlarning mazmuni, o'qituvchining yo'naltiruvchi roli va oila bilan hamkorlik masalalari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, mustaqil o'qishga o'rgatish bo'yicha ilg'or pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar tavsiflangan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, mustaqil o'qish, ko'nikma, o'quvchi, o'qituvchi, interfaol metodlar, o'qishga qiziqish, oila bilan hamkorlik.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabati va mustaqil bilim olish malakasi shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Mustaqil o'qish ko'nikmasi bolalarda o'z-o'zini tarbiyalash, mustaqil fikrlash va hayotiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ushbu maqolada aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu ko'nikmani shakllantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Yosh avlod ongida komil inson sifatlariga xos bo'lgan fazilatlarni shakllantirish bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarning dunyoqarashi, qadriyatlari va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, bugungi kun jamiyati — tezkor o'zgarishlar, murakkab ijtimoiy jarayonlar va

global axborot oqimlari zamonidir. Shunday bir muhitda ulg'ayayotgan yosh avlod, albatta, o'zining intellektual, ma'naviy va axloqiy kamoloti uchun to'g'ri yo'naltirishga muhtoj.

Zamonaviy texnologiyalarning hayotimizga chuqur kirib kelishi, internet va media vositalarining keng tarqalishi, axborotga bo'lgan ochiqlik bugungi o'quvchining dunyoqarashini ancha kengaytirdi. Shu sababli sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari bugun oddiygina kitobxonlik darsi emas, balki bolalarda tanqidiy fikrlash, badiiy tafakkur, estetik did va muloqot madaniyatini shakllantiruvchi vositaga aylanishi lozim. Ularni faqat asarni o'qishga emas, balki mazmunini tahlil qilishga, badiiy tasvir vositalarini tushunishga, o'z fikrini ifoda etishga, asar yuzasidan ta'limiy va tarbiyaviy xulosalar chiqarishga o'rgatish zarur.

Shuningdek, dars jarayonida interfaol usullarni qo'llash, ya'ni o'yinlar, muhokamalar, kichik guruhlarda ishlash, “Aqliy hujum”, “Sinkveyn”, “BBB”, “Debat” kabi metodlardan foydalanish, o'quvchining faolligini oshiribgina qolmay, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday metodlar orqali har bir o'quvchining yosh xususiyatlari, bilish qobiliyatlari va psixologik holati inobatga olingan holda darslar tashkil etilsa, ularning samaradorligi yanada oshadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida o'yinlar faqatgina ko'ngilochar maqsadga emas, balki aniq ta'limiy maqsadlarga xizmat qilishi zarur. O'quvchi o'qigan asar mazmunini nafaqat tushunsin, balki uni tahlil qilsin, undagi g'oyani his qilsin, personajlar harakatlariga baho bera olsun. Shu orqali u hayotda ham ma'naviy jihatdan yetuk, fikri tiniq va xulqi pok inson sifatida kamol topadi.

Umuman olganda, bugungi islohotlar doirasida olib borilayotgan barcha sa'y-harakatlar — inson manfaatlarini ro'yobga chiqarish, uni har tomonlama kamol toptirish, ijtimoiy ong va xulq-atvorni yangilashga xizmat qilmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichida ayniqsa sinfdan tashqari o'qish darslarining mazmun va shakllarini zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish orqali bu jarayonga ulkan hissa qo'shish mumkin.

Mustaqil o'qish – bu o'quvchining o'qituvchi yordamisiz matnni tushunishi, tahlil qilishi va xulosa chiqara olishi. Bu jarayon o'quvchining tafakkuri, fikrlash doirasi va nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Yosh xususiyatlariga mos yondashuv talab etiladi: qisqa, qiziqarli, obrazli matnlar, vizual materiallar, qiziqarli topshiriqlar o'quvchida o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Mustaqil o'qishni shakllantirish usullari quydagilar:

- Kichik hajmli matnlar bilan ishlash: ertaklar, rivoyatlar, topishmoqlar.
- Rolga bo'lib o'qish: o'yin elementi orqali o'qish jarayoniga jalb qilish.
- Savol-javoblar asosida tahlil qilish: matn asosida tushunilganini aniqlash.
- O'quv kundaligi yuritish: o'quvchi har kuni o'qiganini yozib boradi.

O'qituvchi yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va yordamchi sifatida ishtirok etadi. O'qish jarayonida doimiy kuzatuv va tahlil orqali o'quvchi yondashuvini aniqlab, unga mos metodni tanlashi lozim.

Ota-onalar o'quvchini o'qishga rag'batlantirishi, u bilan birga o'qish faoliyatida ishtirok etishi kerak. Ota-onalarga metodik ko'rsatmalar berish foydalidir.

Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatini har tomonlama tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Bu borada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini aniqlashda turli shakllardagi test sinovlari, yozma ishlari orqali olib borilgan tahlillar asosida aniq xulosa chiqarish mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchining metodik faoliyatini baholash uchun maxsus tuzilgan anketa so'rovlari asosida o'rganish natijalari dars samaradorligiga bevosita ta'sir etadi. Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, sinfdan tashqari o'qish darslarida shakllantiriladigan ayrim muhim ko'nikmalar, an'anaviy dars shakllarida yetarli darajada egallanmaydi. Bu esa zamonaviy, faol, interfaol va noan'anaviy metodik yondashuvlarning dolzarbligini ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan sinfdan tashqari o'qish dasturi har bir sinf bosqichida asta-sekin murakkablashib boradi. Xususan, dasturda o'tmish merosini o'rganish, ona Vatanga muhabbat, tabiatni asrash, milliy qadriyatlar, mashhur adib va shoirlarning hayoti va ijodini o'rganish kabi mavzular o'z aksini topgan. Bu esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni, mantiqiy tahlil qilishni, mustaqil izlanishni talab qiladi. Bunday jarayonni yengillashtirish esa faqatgina samarali pedagogik yondashuv va metodik vositalar orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, badiiy matnlarni o'rganish jarayonida faqatgina mazmun bilan cheklanib qolmasdan, asarning til jihatidan ham tahlil qilinishi zarur. O'qish dasturlarida o'quvchilarning badiiy til vositalari, tasviriyl ifoda usullarini anglab yetishi va ularni amaliyotda qo'llay olishi belgilab qo'yilgan. Xususan, matnni o'qish, uning mazmuni ustida ishlash, asosiy g'oyani ajrata olish, badiiy ifoda vositalarini tahlil qilish kabi ko'nikmalarning shakllantirilishi o'quvchining bog'lanishli nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirish, muloqot qilishda to'g'ri va ifodali so'zlash malakalarini shakllantirish imkonini beradi.

Olti-yetti yoshli bolalar nutqining rivoji doimiy ravishda ustida ishlashni talab qiladi. Ularning nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish nafaqat o'qish darslarida, balki barcha fanlar bo'yicha darslarda, shuningdek, darsdan tashqari va maktabdan tashqari tashkil etiladigan turli mashg'ulotlar davomida ham izchil tuzatib borilishi zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'zining kuzatuvchanligi, didaktik bilimlari va psixologik yondashuvlari orqali o'quvchilarning har tomonlama sog'lom, ma'naviy yetuk va fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Shuni ham aytish joizki, o'qituvchining asosiy vazifasi – o'quvchilarda zaruriy fazilatlar, ijobiy xarakter xususiyatlari va hayotda uchraydigan qiyinchiliklarni yengib o'tish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bunga erishishda zamonaviy, samarali o'qitish usullari va metodlaridan maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, tanlangan o'qitish usuli o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dialektik-mantiqiy yondashuv, iroda kuchi va ijtimoiy

xulq-atvorning shakllanishiga xizmat qilishi zarur. Bu nuqtai nazardan qaralganda, metod nafaqat o'rgatuvchi, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi shart. O'quvchini faqat bilim egallovchi emas, balki uni ongli ravishda tahlil qiluvchi, amaliy hayotga tatbiq etuvchi faol shaxs sifatida shakllantirish bugungi zamon pedagogining asosiy maqsadlaridan biridir.

Shuningdek, o'qitish metodlari ilmiy asosga ega bo'lishi talab etiladi. Faqat ilmiy-tadqiqotga tayangan metodgina o'qituvchiga aynan qanday vazifalarni qo'yish, ularni qanday yo'llar bilan hal etish va qaysi masalalar bu metod orqali yechimini topmasligini aniq tushunishga imkon yaratadi. Bu esa metodik yondashuvning samaradorligini ta'minlaydi.

O'qitish jarayonining tizimlilik tamoyili ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Metodik yondashuvlar uzviy va ketma-ketlikda tashkil etilgandagina, o'quvchi bosqichma-bosqich bilimlarni puxta egallab boradi. Shu bilan birga, o'quv materialining o'qituvchi tomonidan taklif etilgan usulda tushunarli va qabul qilinadigan shaklda berilishi, uni o'quvchilar o'z imkoniyatlari asosida o'zlashtira olishi zarur.

Shuningdek, onglilik va faollik tamoyili zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. O'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda izlaydigan, anglaydigan va qo'llay oladigan shaxs bo'lishi kerak. Bu esa metodika va pedagogik vositalarning to'g'ri tanlanishini talab etadi.¹

Xulosa qilib aytganda, mustaqil o'qish ko'nikmasi boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun hayotiy zarur ko'nikma hisoblanadi. Bu ko'nikmani shakllantirishda o'qituvchi va oila hamkorligi, tanlangan usul va metodlar hamda muntazam rag'batlantirish muhim o'rin tutadi. To'g'ri tashkil etilgan o'qish muhiti, mazmunli matnlar va ijodiy yondashuv bu yo'nalishdagi samaradorlikni oshiradi.

¹ Xolmatova S. "Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash metodikasi", Samarqand, 2022.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova G. “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”, Toshkent, 2020.
2. Mamatqulova M. “O‘qish va yozuv savodxonligi”, Andijon, 2019.
3. Karimova D. “Pedagogik texnologiyalar asoslari”, Toshkent, 2021.
4. Vygotsky L.S. “Pedagogik psixologiya”, Moskva, 1999.
5. Xolmatova S. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlash metodikasi”, Samarqand, 2022.